

Apie redaktoriaus darbą leidykloje

Aleksandras Žirgulyš šiemet būtų sugyvenęs aštuoniasdešimt metų: gimęs 1909 m. gegužės 15(28) dieną. Jo nuveiktų darbų svoris ir reikšmingumas reikalauja bent trumpai papasakoti apie jo veiklą ir patį žmogų.

A. Žirgulyš gimnaziją baigė Kėdainiuose 1927 m., Kauno V. D. universitete studijavo liuanistiką ir filosofiją, profesoriais turėjo V. Mykolaitį, J. Balčikonį, A. Salį, P. Skardžių, S. Salkauskį ir kt. Būdamas galvotas žmogus ir darbštus studentas, čia įgijo tvirtą mokslinį pasiruošimą. Dar studentas išmoko latvių kalbą ir jau turėjo susipirkęs Endzelyno, Plakio ir kt. kalbos mokslo knygas, susijusias su lietuvių kalbotyra. Jo studijų metais prof. V. Mykolaitis, jo literatūrinį studijų vadovas, buvo „Židinio“ žurnalo redaktorius. A. Žirgulyš, gerą studentą ir rimtą žmogų, jis pasikvietė į redakciją tokiu lyg pagalbininku — paskaityti korektūrą, pavaiškščioti į spaustuvę ir pas žurnalo bendradarbius, ką ne ką ir žurnale parašinėti. Taip tas jaunas vyras įgijo pirmuosius spaudos darbo įgūdžius, suejo į pažines su rašytojų pasauliu, su įžymiaisiais to meto literatais. Taiti jo tolesnei veiklai buvo labai pravarū.

Baigęs universitetą, A. Žirgulyš iki karo mokytojavo gimnazijose. Buvo veiklus Lietuvos kalbos draugijos narys, rašė straipsnius pedagogų spaudoje, „Gimtojoje kalboje“. Po karo, nuo 1945 metų rudens, ėmėsi dirbti knygų leidyboje. Šiame bare A. Žirgulyš tikrai nemaža nuveikta kaip leidyklos redaktoriaus ir kaip tekstologo. Apie šias abi jo veiklos šakas verta tarti keletą žodžių skyrium.

Visuomenėje ne visi žino, ką leidykloje veikia knygų redaktoriaus. Leidykla gauna autoriaus kūrinio rankraštį, turintį tapti atspausdinta knyga. Rankraštį reikia visų pirma įvertinti, ar jis tinka išleistas būti. Kartais autorius prašomas dar pridėti darbo, ką ne ką taisyti, papildyti ir t. t. Kai rankraštis jau spaudai tinka, jam duodama eiga poligrafijos įmonėse. Visuose procesuose, nuo rankraščio priėmimo leidykloje ir ligi knygos pavidalo, leidyklos redaktoriaus yra, kaip sakoma, leidinio šeiminkas — jis rūpinasi tinkamu rankraščio paruošimu, leidinio kokybe, gamybos procesų eiga, kontroliuoja tuos procesus, žiūri, kad neatsirastų broko. Tas darbas iš redaktoriaus reikalauja ir bendrojo kultūrinio brandumo, ir specialaus tiek filologinio, tiek poligrafinio pasiruošimo bei išmanymo. A. Žirgulyš, dirbęs leidykloje apie keturiasdešimt metų, turėjo sukaupęs gražios patirties, iš jos laikė paskaitų, rašė straipsnius, o išėjęs į pensiją, davė dvi knygas: „Literatūros keliuose“ (1976) ir „Prie redaktoriaus stalo“ (1979). Jose, kam įdomu, ras daug vertingų pamokymų, patarimų ir įspėjimų, kaip dera ir kaip nedera dirbti leidyklos redaktoriaus darbą; ras ir mūsų kultūros istorijai reikšmingų faktų, šiaip visuomenėi nežinomų, bet leidybos darbininkams svarbių ir žinotinų.

O kas yra tekstologija? Tai tokia filologijos disciplina, kuriai rūpi nustatyti literatūros veikalo tekstą, jo autentiškumą, autorystę, jo pergyventas visokias istorines peripetijas ir įgalinti mus apsispręsti, kaip tas literatūros veikalas turi būti išleistas šiandien.

Pramintų kelių, kaip gerai varyti redaktoriaus ar tekstologo darbą, iš praeities nepaveldėjome — dirbom ir mokėmės patys. Po karo, suintensyvėjus knygų leidybai, kai reikėjo duoti visuomenei mūsų literatūros klasikų ir šiaip senesniųjų autorių veikalus, leidėjus nuolat lydėjo rūpestis, kaip tie veikalai turi būti pateikiami — kaip istoriškai ir kritiškai vertinti tekstus, kokiais komentarais juos aprūpinti ir t. t. Čia geru žodžiu minėtini prof. J. Lebedys, dr. M. Lukšienė, prof. dr. V. Zaborskaitė, R. Mikšytė ir dar kai kas iš mokslo ir leidybos darbininkų, bet tai jiems nebuvo svarbiausias darbas. A. Žirgulyš, remdamasis ilgą ir gausią redaktoriaus patirtimi, ėmėsi specialiai tekstologijos — ir teorijos, ir ypačiai praktikos. Jis išžvalgė, kas daroma kaimynų — rusų, lenkų, latvių. Skaitė TSRS MA leidinius, D. Blagojaus, V. Nečiajevov darbus, turėjo susipirkęs „Voprosy tekstologii“ knygas, ypač daug sėmėsi iš B. Tomasevskio ir D. Lichačiovo, atsidėjęs studijavo, kaip paruošti L. Tolstojaus ir A. Puškino daugiausiai jubiliejiniai leidimai. Studijavo lenkų klasikų leidybos patirtį, K. Gurskio darbus („Sztuka edytorska“, „Tekstologia i editorstwo dzieł literackich“), Z. Golinskio ir kt. knygas, pirkosi latvių klasikų (J. Rainio ir kt.) daugiatomius leidimus, tyrė jų paruošimo būdą; čia jam padėjo A. Sukovskis, mūsų literatūros vertėjas ir artimas mūsų bičiulis. A. Žirgulyš visur ieškojo, ką iš kitų patirties galima būtų pritaikyti mūsų leidyboje. O mūsų literatūros paveldo ruošimas leidykloje gulė daugiausia ant jo pečių. Pradėjęs 1946 metais D. Poškos „Mužiku“, nešė šitą našą visą gyvenimą. Pasitarti? O su kuo? Mūsų MA Literatūros institutas nuo darbo laikėsi nuošaliai: iš mokslinių bendradarbių, tiesa, kai kas padėdavo, bet institutas, apsisvertęs kitais darbais, leidyba nesirūpino. Tai buvo didelis jo veiklos trūkumas. Jei, sakysim, tuoj nuo pokario metų Institute būtų veikęs tekstologų skyrius, tai seniai jau turėtume tos srities disertacijų ir monografijų, kaip turi mūsų kaimynai, ir nebereikėtų bėdoti. Tekstologija pas mus rūpinasi tik Leidykla. Bet atminkime, kad Leidykla — gamybinė įmonė, jai galioja „plano vykdymo“ įstatymai. Moksliniam darbui, būdavo, nelabai lieka nei vietos, nei laiko. O dar neužmirškim, buvo politinės bei kultūrinės aplinkybės, ypač iki išsibaigiant stalinizmui. Atsiunčia, būdavo, į Leidyklą darbuotojų bemokslių, kurie nesuSIGAUDO, ar Pečkauskaitė ir Petkevičaitė — du asmenys, ar čia tik to paties asmens pavardės formos nevienodai rašomos, — ir dirbė su tokiais, ir dar bijok jų, nes jie, matote, „vadovauja“, jie tave bereginti sudoroti gali. Pavyzdžių turėjome daugiau nei gana: kam 10, o kam ir 25 metai. Tad ir nesistebėkit, kad originaliosios literatūros redakcijos vedėjas išsityčiojo sykį iš vieno autoriaus, kam parašė „ganosi žalos karvės“. Sakė: niu, a kur tu matei, kad karvės būtų žalios?! Arba štai tekstologijos pavyzdys. Reikėjo išleisti J. Biliūno apsakymus. Juose — „Brisiaus galas“. Leidykloje gudrūs vyrai svarsto, kaip mūsų jaunam skaitytojui pateikti to apsakymo pabaigą, kad Brisius „norėjo... kojas palaižyti“. Kyla klausimas: o kur klasių kova? kur klasinis išnaudojamojo sąmoningumas? Juk Brisius — išnaudojimo aukal! Ir nusprendžia tekstologai: Biliūnas neišmanė, kaip klasių kovą vaizduoti, ir reikia to apsakymelio galą pataisyti: Brisius norėjo ne palaižyti kojas, o įkąsti savo išnaudotojui. Ir tik į A. Žirgulyš apdairumą kaip į uolą atsimušė tasai gudrus sumanymas. Iš tų kelių pavyzdėlių tegu skaitytojai mato, koks buvo klimatas, kuriame A. Žirgulyš reikėjo dirbti, darbo mokyti ir ruošti mūsų literatūros paveldą. Beje, iš to bus suprantamiau, kaip visai lengvai atsidusome, kai stalinizmo laikai baigėsi, o į leidyklą atėjo dirbti J. Čekys ir J. Torėnau. Šitų šviesių ir dorų žmonių vadovaujama Leidykla pakilo į reikiamą lygį ir išvarė tikrai vertingą ir didelį kultūros barą.

A. Žirgulyš, pirmas tekstologiškai paruošęs D. Poškos „Mužiką“, toliau vis daugiau įgydamas žinių ir patirties, išleido Lazdynų Pelėdos raštus, septynis tomus, suredagavo P. Višinskio raštus, viską aliai trupinį sutikrines ir ištaisęs sudarytojo neapsižiūrėjimus bei klaidas. Leidyklai buvo prieš akis nelengva užduotis — ką daryti su Zemaitės raštais. 1948 metų (A. Kalniaus) leidimas buvo ne be pagrindo smarkiai sukritikuotas. Kaip

daryti toliau? Buvo šaukiami pasitarimai, sudaryta komisija, ir... pavesta naują leidimą paruošti A. Žirguliui. Šis darbas atėmė iš jo daug laiko, sudegino apščiai smegenų fosforo, bet rezultatą davė didelį ir svarų: Žemaitę galų gale turime pakenčiamai aptvarkytą. Jei dar ir reiks darbo pridėti, tai jau nedaug, nes A. Žirgulio redakcija privesta arti to pavidalo, kuris, tikiu, ne ką trukus galės būti galutinis. Šiame darbe redaktorius turėjo bent moralinę atramą — redakcinę komisiją. Žinia, komisija — kaip visos komisijos: paposėdžiauja, paskėsčioja rankom ir nusprendžia, kad redaktorius tegu daro, kaip ras tinkamiausia. Taigi pastarasis Žemaitės šešiatis, drąsiai galime sakyti, A. Žirgulio darbas. Pats didysis jo tekstologinis įnašas į mūsų klasikos leidybą — G. Petkevičaitės-Bitės raštų šeši storuliai tomai. Jis juos surankiojo iš periodikos ir rankraščių, sutikrino ir sufiksino tekstus, realijas, personalijas, vietovardžius, aprūpino puikiais komentarais ir parodė visuomenei rašytoją Bitę tokią, kokios dar nebuvom matę, — su visu jos kultūrinio bei visuomeninių interesų platumu, išminties gilumu, poveikio didumu.

Iš savo daugiamečio darbo A. Žirgulis turėjo sukaupęs didelę patirtį. Pensininku tapęs, sumanė ją apibendrinti: parašė ir išleido minėtąsias dvi knygas apie redaktoriaus darbą, po to ėmėsi niekieno dar pas mus nejudinto dirvono — tekstologijos. Sumanė parašyti knygą, vardu „Tekstologijos bruožai“. Sudėjo į ją didelio išmanymo žmogaus patirtį, kiek spėjo jos surašyti, taip pat ir kitų bendradarbių nuomones, redakcinių pasitarimų rezultatus, kaimynų tekstologų (rusų, lenkų, latvių) darbų mūsų reikalams taikymo galimybes.

Pastaruoju metu ypač buvo atsidėjęs epistolinio palikimo tyrimui. Paskutiniojoje knygoje A. Žirgulis iškelia šios raštų rūšies savitumą: laiškuose žmonės parašo tokių dalykų, kurių nerandame jokiam kitame žanre, nes rašantysis čia atsiskleidžia kartais netikėtu atvirumu, intymumu, emociingumu. Jis buvo nusistatęs perkratyti svarbiausius rankraštytus, laiškytus, iškelti kiek tik galima juose randamą medžiagą, nors kuo svarbią mūsų kultūros istorijai. Studijavo metodus, kaip epistolinį palikimą tvarkyti, kaip jį publikuoti.

„Tekstologijos bruožai“ turėjo būti nemažos apimties knyga. Deja, viso plano įvykdyti nebespėjo: 1986 m. rugpjūčio 11 dieną mūsų įžymiausiasis tekstologas paliko mus.

Visas jo raštų palikimas — rašinių planai, apmatai, juodraščiai, darbiniai užrašai, leidykloje ir kitur vykusių pasitarimų, posėdžių užrašai, tekstologinės pastabos, išrašai ir kt. — atiduoti į Literatūros ir meno archyvą.